

INTRODUCCIÓ A LA SOCIOLOGIA

**Júlia TORRES CANELA
Ramon ALCOBERRO PERICAY**

TEMA 5 – Un model de comunitat: la família

**La família, un concepte problemàtic
Vocabulari bàsic sobre la família
Rappaport i els canvis en el concepte de família
Els trets generals de les famílies catalanes
Família, matrimoni i amor líquid segons Bauman**

5. – La família, un concepte problemàtic

La família és l'exemple més immediat de comunitat en sociologia. Hi ha famílies –i individus que es defineixen com a membres d'una família– en totes les cultures arreu del món. De fet, **Talcott Parsons va definir-la com a: "fàbrica que produeix personalitats humanes", fent referència a què constitueix l'espai privilegiat de la socialització.**

La família té tanta importància per a la sociologia perquè en ella la societat es reproduïx en la seva forma més bàsica: l'individu.

En definitiva, la família sembla "natural" i de "sentit comú". Però si ens hi acostem i ens preguntem com interactuen els membres d'una família, veurem que no ho fan de manera gaire òbvia, sinó que hi ha molts patrons de conducta familiar diferents –de manera que la família nuclear (irònicament descrita com "papa, mama, nens i la tele engegada"), ni tan sols és el model més universal. Cap conducta social és innata i tampoc no és innat cap model familiar. Hi ha tants tipus de família (extensa, nuclear o monoparental, institucionalitzada o no i fins i tot homoparental), que les possibilitats de definir-la d'una manera inclusiva cada vegada es tornen més complexes.

En la sociologia clàssica família es definia com: "un grup estable i reconegut institucionalment, que es compon com a mínim d'un home i una dona, que constitueixen una unitat econòmica, amb lligams de cohabitació i de relació sexual i que té drets sobre l'educació de la prole".

Avui aquesta definició està en crisi per moltes raons.

- **L'estabilitat és tan sols "intencional" i la monogàmia no es pot donar necessàriament per descomptada.**
- **No sempre hi ha reconeixement institucional (matrimoni) dels seus membres.**
- **La llei permet matrimonis entre individus del mateix sexe en alguns Estats**
- **No sempre hi ha "bossa comuna" (o llibreta d'estalvis comuna) entre el matrimoni, ni cohabitació (en el cas de les famílies monoparentals).**
- **I gairebé sempre es tracta d'un pacte no-igualitari perquè la feina de la llar bàsicament la fan les dones...**

De manera que, al final, malgrat que totes les cultures li atorguen un cert valor moral, només resta la possibilitat de definir-la com **"un grup de persones de persones que s'estimen"**.

5.1 – Vocabulari bàsic sobre la família

Família: Grup de persones directament vinculades per nexes de parentiu en què els membres adults assumeixen responsabilitat sobre els fills

Nexes de parentiu: Lligams estables que s'estableixen entre individus per matrimoni (o relació equivalent socialment reconeguda) o per herència de sang. Els nexes de parentiu donen drets i obligacions (herència, obligació a tenir cura de malalts o ancians...)

Matrimoni: Unió socialment reconeguda entre dos individus de diferent sexe, que constitueixen una relació estable, de cohabitació sexual i domiciliària i amb drets legals reconeguts sobre els fills (tècnicament: "la prole"). El matrimoni és el nucli de la família. Generalment el matrimoni està ritualitzat amb un símbol compartit per la família dels contraents ("boda") i regulat per la comunitat. Quan els individus no són de diferent sexe tècnicament no hi ha matrimoni sinó "contracte matrimonial", tot i que alguns Estats accepten donar el nom de matrimoni a aquesta relació.

Família nuclear: Model familiar propi del món urbà occidental. Formada per dos adults de diferent sexe i els seus fills.

Família extensa: Model familiar propi del món agrari i avui quasi en extinció. Formada per tres generacions que conviuen (avis, pares i fills) i de vegades altres parents.

Família monoparental: Model familiar urbà que s'ha desenvolupat als darrers anys com a conseqüència de l'augment de divorcis. Generalment està formada per una dona sola i els seus fills.

Família exòtica: Nom que s'ha donat, sense gaire fonament i servint de calaix de sastre, a famílies poligàmiques de tradició no occidental o a formes de relació sexual estable però sense reconeixement legal

"Dinky": De l'anglès "double income, no kids" [dos salaris i sense fills]. S'usa per referir-se a parelles de professionals sense fills que tenien un alt nivell de vida i pocs lligams emocionals. Avui l'expressió fa referència també a parelles d'homosexuals urbans.

Monogàmia: Matrimoni entre un home i una dona. Quan hi ha divorci i els contrets es tornen a casar es parla de "monogàmia successiva".

Monogàmia successiva: Nom que s'ha donat al fet que a Occident els individus tendeixen a divorciar-se i tornar-se a casar. Al llarg de la seva vida, els individus poden constituir de manera legal més d'una família, però no poden fer-ho simultàniament.

Poligàmia: Matrimoni entre un home i diverses dones (poligínia) o entre diversos homes i una dona (poliàndria).

Patrilinialitat: Fet de rebre l'herència i/o el cognom del pare. Pot anar –o no– unida a la "patrilocalitat" (els fills es queden a viure al poble del pare i/o a les seves terres).

Matrilinialitat: Fet de rebre l'herència i/o el cognom de la mare. Hi ha poques societats matrilineals; la més coneguda és l'hebrea: des del punt de vista religiós és jueu el fill de mare jueva, però el cognom és el del pare. En canvi, hi ha moltes societats "matrilocals" (el marit, en casar-se, marxa a viure al poblat de la de seva esposa).

5.2 – Rappaport i els canvis en el concepte de família

Rappaport considera que la família contemporània ha experimentat 5 canvis, tots en una orientació cap a la diversitat:

1.- **Organitzatiu:** Tradicionalment, la feina es dividia en "feines de dona" i "feines d'home". L'home treballava a fora i la dona a casa. Però aquest esquema s'ha trencat i avui en dia, tot i que mínimament, es tendeix a compartir feines de la casa.

2.- **Cultural:** Canvi de valors i d'esquemes de poder en la família. Tradicionalment qui tenia el poder era el pare (en la mesura que era qui aportava ingressos externs). Però l'augment d'educació formal en les dones, el treball extern, les comunicacions i l'extensió del moviment feminista augmenten el poder de decisió de les dones. Els canvis culturals són encara més importants en famílies immigrants, en contacte amb processos de modernització.

3.- **Canvis de classe:** En la conducta familiar tradicional hi havia una gran diferència entre el que podia fer la classe alta (les anomenades "bones famílies" o "gentry") i la classe baixa. Les famílies riques podien tenir minyones i hi havia codis de bona conducta específics i molt detallistes per a elles (vocabulari "adient", costums). Actualment, sota les conseqüències dels canvis en els treballs domèstics i amb l'extensió de la televisió, que presenta model de moral social propis de les classes mitjanes, els patrons de conducta i de vocabulari tendeixen a unificar-se.

4.- **De cicle vital:** Antigament, les famílies duraven –potencialment– per a tota la vida (que també era molt més breu en anys de promig); però l'extensió del divorci (monogàmia successiva) redueix el cicle familiar i fa que els fills tinguin una experiència molt diferent sobre la família –que tendeix a no ser vista com un refugi definitiu.

5.- **De cohort.** Les famílies tradicionals molt sovint eren extenses: convivia tres generacions, amb vincles interns molt forts. Però cada vegada més, factors com l'extensió de la vida urbana, el treball extern de les dones, etc., porten a la família nuclear (o monoparental) i a la disminució del nombre de fills per parella. A més nivell d'educació formal de les dones i a més nivell de vida de les famílies corresponen menys fills.

A tot això cal sumar-hi tres fets importants que obren interrogants sobre els canvis en el concepte de família:

1.- **la legalització del matrimoni homosexual**, en què els rols familiars tradicionals queden refosos i que té com a conseqüència una reelaboració de l'afectivitat.

2.- **la creixent quantitat d'adopcions internacionals** per part de famílies –i especialment de dones– que no podien o al seu moment no van voler tenir fills biològics i que té com a conseqüència un augment dels referents multiculturals.

3.- **l'endarreriment progressiu en l'edat del matrimoni i fins i tot la desaparició del mateix ritual**, deguda a factors molt nombrosos (augment dels anys d'escolarització, preu dels pisos, precarietat (precarització) de la feina i baixos salaris, etc...) i que té com a conseqüència la disminució del nombre de fills en promedi.

Tot això porta a un futur incert el mateix concepte de família i les pràctiques socials que la família realitzava tradicionalment. La "crisi de la família" esdevé una crisi de societat quan incideix sobre l'educació dels fills, de manera que no es pot reproduir els models socials.

En tot cas, però, la família i els parents són encara avui la principal xarxa de seguretat dels individus davant les maltempsades (per exemple, davant l'atur o la malaltia d'un membre de la família els altres membres tendeixen a ajudar-lo). Aquest model de solidaritat ha estat explicat per raons genètiques (algú "és de la meua sang"), però la seva eficiència és òbvia.

5.2.1.- Els trets generals de les famílies catalanes

Catalunya és, dins Europa, un cas molt representatiu del promig de la situació europea, però amb la particularitat que la crisi de la religió ha estat més accentuada i que el sentiment universalista-cosmopolita és molt superior a altres nacions d'Europa. Es poden assenyalar cinc trets bàsics de les famílies catalanes a inicis del segle XXI.

1.- Com arreu d'Europa la família-tipus catalana és **monògama**, situació protegida legalment. Però es pot parlar de "**monogàmia successiva**" atès que (a finals de la primera dècada del segle XXI) quasi un 30% de les parelles constituïdes fa 25 anys s'han dissolt.

2.- Els individus es casen moguts per ideals d'**amor romàntic** (atracció personal, compatibilitat de caràcters) en la quasi totalitat. De fet, alguns sociòlegs opinen que el fet d'esperar massa de l'altre i posar l'èmfasi en la satisfacció personal és una causa significativa de divorci.

3.- És una família **patrilineal** (els fills porten en més del 95% dels casos els cognoms del pare, malgrat que la llei permet inversió de cognoms) i **neolocal** (la majoria de les parelles joves no viuen ni amb els pares ni amb els sogres, sinó en un domicili diferent, però amb tendència matrilocal (hi ha més matrimonis que resideixen prou dels pares de la dona que dels pares de marit).

4.- En més del 85% és **nuclear** (pare, mare, fills) tot i que els grups familiars monoparentals o reconstituïts creixen estadísticament de manera molt ràpida.

5.- És **escassa en filiació** (1, 2 fills per parella) i els fills abandonen tard el nucli familiar.

Un estudi de Javer Elzo: "Models educatius familiars a Catalunya" (2009) diferenciava quatre tipus de famílies a Catalunya:

1.- Progressista (23,3%): amb una greu desimplicació dels pares en l'educació dels fills, poc clima afectiu i bàsicament d'ideologia suposadament esquerrana, que posen el seu projecte personal de vida per sobre del valor dels fills. Són les famílies en què els pares donen escasses normes de convivència i deleguen en l'escola, cosa que dona com a resultat fills desorientats i poc afectuosos.

2.- Conservadors i introvertits (30,5%): Família "mitjana" amb els valors "de sempre". Sense conflictes de normes perquè s'assumeixen d'una manera intuïtiva i inconscient però que donen poc (o cap) autonomia als nois i noies.

3.- Conflictives (15,2%): Són famílies políticament situades a la dreta, amb poc nivell d'estudis i econòmicament en els estrats més baixos. Són també els qui més veuen la televisió en castellà i els qui més diuen que utilitzen els càstigs físics. Són intransigents, rígids i i se senten' "desbordats". Conjuntament amb els progressistes són els qui generen més comportaments antisocials en els fills.

4.- Convivencial i harmònica (31,8): Bon clima familiar, amb un estil educatiu positiu. Són també els més religiosos i els qui tenen millors relacions amb el centre docent. No usen el càstig de forma punitiva, sinó "correctiva" (expliquen al nen què ha fet malament).

Aquest informe, fet amb una mostra de 1.060 famílies i preguntant també a nens petits i mestres és, ara per ara, el més significatiu realitzat en aquest àmbit.

5.3 – Família, matrimoni i amor líquid segons Bauman

Existeixen ritus de matrimoni, és a dir, de reconeixement social d'una unió sexual i domiciliar amb drets sobre la futura prole, en totes les societats complexes –és a dir, en les formades per un nombre gran d'individus i amb un Estat més o menys fort. Arreu del món la forma de constituir matrimoni i família és regulada per llei. Per això es diu que la família és l'única "institució universal": no hi ha cap cultura en què no existeixi el concepte de família, tot i que pot tenir formes d'expressió social molt diverses.

"Família" i "matrimoni" han format tradicionalment una unitat cultural, al menys fins la crisi de la religió cristiana a mitjans del segle XX. Però amb el canvi de segle apareix una nova situació que Zigmunt Bauman ha anomenat "amor líquid".

"*Amor líquid*" (2003) porta com a subtítol "sobre la fragilitat dels vincles humans" i dedica un capítol a "Enamorar-se i desamorar-se" en què teoritza que el canvi social més significatiu en les societats contemporànies és haver canviat l'estatus de l'enamorament: transformant-lo d'un concepte a una "destresa que es pot aprendre i que el domini d'aquesta matèria augmenta amb el nombre d'experiències i l'assiduitat de l'exercici" (p.19).

En les societats tradicionals, el matrimoni era fixat per les famílies i l'enamorament (que no sempre coincidia amb el matrimoni), era deixat al "destí", considerant que cada persona era una incògnita. Eros no s'assumia com un problema de possessió o de poder i així, per exemple, un personatge com "Don Joan" era considerat una anomalia.

Per a Bauman en les societats modernes s'ha dissociat:

1.- **Desig:** que té ànsia de consum. El consum és efímer i fràgil; reemplaça allò que gasta i viu només el present. El desig crea pocs –o cap– lligam: és agradable però curt: funciona per afinitat i quan aquesta afinitat es trenca s'acaba la relació.

2.- **Amor** : que té ànsia de possessió. L'amor vol ser etern, vol crear institució i per això dona poca llibertat, demana contenció i autodomini. En l'amor es vol construir la persona estimada a imatge d'un mateix: hi ha una forma de vinculació "sòlida", provada a través del temps.

Com que el capitalisme modern necessita augmentar el consum i fer créixer la despesa, la funció sexual s'ha convertit en objecte de desig. Per això Bauman

considera que estem en una societat d'amor líquid, per contraposició a les relacions sòlides que es desenvolupaven en societats més tradicionals. De la mateixa manera que el centre comercial està dissenyat perquè la gent es mogui i gastï, també la vida social global (i la sexualitat amb ella) està marxant cap a relacions circumstancials. Tota una indústria funciona en la mesura que el desig ha de ser reactivats, impulsat o transformat a cada moment (moda, maquillatge, cura del cos, restaurants, oci i viatges...). Com que es concep la relació eròtica com a circumstancial i regulada per les regles del mercat, tot allò que sigui exclusiu ("estil") dóna avantatges en l'àmbit del desig... i mou l'economia.